

บทปริทัศน์หนังสือ

(Book Review)

Belittled Citizens: The Cultural Politics of Childhood on
Bangkok's Margins

Reference:

Bolotta, Giuseppe. (2021). *Belittled citizens: The cultural politics of childhood on Bangkok's margins*. Copenhagen: NIAS Press. 250 pp.

โดย

บุญเลิศ วิเศษปรีชา

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในแวดวงวิชาการไทย งานศึกษาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนที่พยายามทำความเข้าใจโลกทัศน์และมุมมองของเด็กและเยาวชนมีไม่มากนัก ยกเว้นกลุ่มเยาวชนนิสิตนักศึกษาที่มีบทบาทเคลื่อนไหวทางสังคมที่มุมมองของพวกเขาจะถูกให้ความสำคัญ โดยทั่วไปโจทย์คำถามเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนที่มีอยู่มักเป็นโจทย์ที่เน้นพฤติกรรมที่ถูกรับว่า “ปัญหา” ของเด็ก เช่น เด็กติดเกม ใช้ยาเสพติด แม่เลี้ยงเดี่ยว ตามด้วยงานวิชาการปลุกฝังสิ่งที่ผู้ใหญ่คิดว่าดีงามใส่ในตัวเด็ก แม้งานเหล่านี้จะศึกษาเด็กและเยาวชน แต่ก็เป็นการศึกษาที่มีผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลาง (adult-centered method) มากกว่าจะเข้าใจเด็ก

ในบริบททางวิชาการเช่นนี้ หนังสือ *Belittled Citizens: The Cultural Politics of Childhood on Bangkok's Margins* (พลเมืองตัวจ้อย: การเมืองวัฒนธรรมของความเป็นเด็กในพื้นที่ชายขอบของกรุงเทพฯ)

โดย Giuseppe Bolotta นักมานุษยวิทยาชาวอิตาลี จึงมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นงานชาติพันธุ์วรรณาที่มีเด็กเป็นศูนย์กลาง (child-focused ethnography) มุ่งทำความเข้าใจมุมมองของเด็กและเยาวชนในการรับมือ ต่อรองและฉวยใช้สิ่งที่ผู้ใหญ่พยายามจะ “สอน” และคาดหวังจากพวกเขามาก่อร่างสร้างตัวตนของตัวเอง ผู้เขียนใช้วิธีการการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ตามชนบทของสาขามานุษยวิทยาด้วยการไปมีประสบการณ์ร่วมกับเด็กและเยาวชนเพื่อเป็นประจักษ์พยาน และรู้สึกร่วมไปกับเหล่าเด็กๆ ทำให้สามารถเข้าถึงมุมมองและโลกหลังม่านของเด็กที่ผู้ใหญ่ทั่วไปเข้าไม่ถึง

หนังสือเล่มนี้ ยังมีความน่าสนใจมากขึ้นเพราะ Bolotta ไม่ได้ศึกษาเด็กและเยาวชนในสังคมกระแสหลักซึ่งเติบโตมาในครอบครัวและสภาพแวดล้อมที่พร้อมสนับสนุนให้พวกเขาได้เรียนหนังสือตามระบบ จบแล้วก็ทำงานอย่างราบรื่น แต่เขาศึกษา “เด็กสลัม” เด็กที่ถูกมองว่าเปี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคมไทย โตมาในครอบครัวที่ไม่พร้อม ขาดต้นแบบที่ดี อยู่ใน “สลัม” ที่ถูกมองว่า น่าเกลียด อันตราย เด็กสลัมจึงเป็นเป้าหมายสำคัญที่สถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน วัด มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนองค์กรสาธารณะประโยชน์บนฐานของศาสนาประสงค์จะเปลี่ยนแปลงพวกเขา ทำให้ Bolotta สามารถมองเห็นอำนาจต่างๆ ที่กระทำต่อเด็กชัดเจนกว่า การศึกษาเด็กทั่วไป ด้วยเหตุนี้ งานศึกษาชิ้นนี้จึงเป็นมากกว่า งานในกลุ่มเด็กศึกษา (children studies) เพราะงานชิ้นนี้เผยให้เห็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจและพลวัตของสังคมไทยผ่านเด็กสลัมและบรรดา “ผู้ใหญ่” ที่กระทำต่อพวกเขา

ที่ผ่านมา นักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองไทย ต่างมุ่งไปที่การศึกษาสถาบันหลักอย่างสถาบันกษัตริย์ รัฐธรรมนูญ การเลือกตั้ง การรัฐประหารและการต่อต้าน แต่ Bolotta นำเสนอมุมมองใหม่ในการทำความเข้าใจการแข่งขันช่วงชิงเชิงอุดมการณ์ การสถาปนาค่านิยม บรรทัดฐานในสังคมไทย ผ่านนิยามและ

ปฏิบัติการต่างๆ ที่มีต่อเด็ก โดยเฉพาะ “เด็กสลัม” ที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “พลเมืองตัวจ้อย” ซึ่งไม่ได้หมายถึงตัวเล็กในทางกายภาพ แต่หมายถึงพลเมืองที่ถูกทำให้ตัวเล็กระจอยร่อยในความสัมพันธ์ทางอำนาจ เป็นเด็กที่ยังไม่ดีพอ ยังเป็นไทยไม่มากพอ จึงต้องให้ “ผู้ใหญ่” ไม่ว่าจะเป็นครู พระสงฆ์ และผู้ใหญ่คนอื่นๆ อบรมสั่งสอนให้เป็นไป “เด็กดี” ตามมาตรฐานไทยที่รัฐต้องการ เช่น เชื่อฟังผู้ใหญ่ มีระเบียบวินัย มีความกตัญญูรู้คุณ ยิ่งกว่านั้น Bolotta ทำให้เราเห็นเชิงประจักษ์และมีชีวิตชีวาว่า เด็กไม่ได้ยอมเล่นตามบทที่ผู้ใหญ่เขียนให้อย่างเชื่องเชื่อ แม้พวกเขาจะอยู่ในเงื่อนไขที่ตอรองได้จำกัด แต่ก็ยังมีการขัดขึ้นตอรอง

งานชิ้นนี้เป็นผลผลิตของภาคสนามที่เข้มข้นมากโดยนักมานุษยวิทยาชาวอิตาลีคนที่สามารถพูดอ่านเขียนภาษาไทยได้อย่างคล่องแคล่ว Bolotta มีประสบการณ์กับเด็กสลัมในไทยครั้งแรกในปี 2008 เป็นประสบการณ์ที่ทำให้เขาสงสัยว่า เด็กสลัมอาจไม่ได้ “ไร้เดียงสา” แบบที่แนวคิดจากตะวันตกนำเสนอ หากแต่ขณะนั้นเขายังหาคำตอบไม่ได้และยังไม่เข้าใจตัวตนอันหลากหลายของเด็ก จนต้องกลับมาเมืองไทยอีกครั้ง แต่แต่ละครั้งไม่เพียงแต่ใช้ชีวิตในไทยยาวนานขึ้นเท่านั้น หากแต่ลุ่มลึกขึ้นอีกด้วย เขาคลุกคลีและอยู่ในโลกของเด็กสลัมโดยการพักอยู่กับแม่พัน แม่เลี้ยงเดี่ยวที่โจเซฟนับถือเป็นแม่บุญธรรมในชุมชนอาคารแดง ทางตอนเหนือของกรุงเทพฯ แล้วไปนอนรวมอยู่กับเด็กที่ได้รับการอุปการะจากมูลนิธิวัดสวนแก้ว และเด็กที่พักที่ Saint Jacob’s Centre องค์การสาธารณะประโยชน์สายคริสต์คาทอลิกที่รับอุปการะเด็กยากจน เขายังไปเป็นครูในโรงเรียน และที่ขาดไม่ได้คือไปรู้จักเด็กที่สลัมคลองเตย นอกจากนี้แล้ว Bolotta ยังสัมภาษณ์ ครู เอ็นจีโอ พระ และบรรดาผู้ใหญ่อีกหลายคนที่เกี่ยวข้องกับการดูแลเด็ก รวมระยะเวลาการศึกษา 6 ปี ในช่วงปี 2010-2015 ก่อนจะได้ผลผลิตออกมาเป็นหนังสือในปี 2021

กล่าวโดยสรุป Belittle Citizens นำเสนอสองประเด็นสำคัญคือการเมืองวัฒนธรรมของความเป็นเด็ก และการสร้างตัวตนอันหลากหลายของ

เด็กและเยาวชน เนื้อหาของหนังสือก็ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนสอดคล้องกับสองประเด็นข้างต้น ส่วนแรก เป็นการแจกแจงและฉายให้ผู้อ่านเห็นว่าสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเด็ก เช่น โรงเรียนรัฐและเอกชน มูลนิธิองค์กรสาธารณะประโยชน์บนฐานพุทธศาสนาและคริสต์คาทอลิก ครอบครัว และผู้ใหญ่รอบตัวเด็ก ผลิตและให้ความหมายของ “ความเป็นเด็ก” อย่างไร และพยายามปลูกฝังการเป็นเด็กไทยที่ดีอย่างไร หรือพูดให้เป็นรูปธรรมขึ้นก็คือรัฐและสถาบันทางสังคมอยากเห็นพลเมืองมีคุณลักษณะอย่างไร ก็พยายามถ่ายทอดหล่อหลอมเด็กไปทางนั้นเพื่อที่พวกเขาจะโตไปเป็นพลเมืองแบบที่รัฐต้องการ

เนื้อหาในส่วนแรกประกอบด้วย สืบทบทกว่าด้วย โรงเรียนซึ่งเป็นสถาบันหลักในการถ่ายทอดค่านิยม อุดมการณ์ของรัฐไทย โดยเฉพาะนับแต่การรัฐประหารปี 2557 สังคมไทยถูกทำให้เป็นสังคมแบบทหาร (militarization of society) โรงเรียนก็กลายเป็นสถานบ่มเพาะคุณลักษณะแบบทหาร เช่น เน้นระเบียบวินัยมากยิ่งขึ้น เด็กสลัมถูกมองจากครูที่โรงเรียนว่า เติบโตในสภาพแวดล้อมที่มีปัญหา ครูจึงต้องเฟ่งเลียงเป็นพิเศษ ต่อมาคือวัด Bolotta ไปนอนพักค้างกับเด็กที่มูลนิธิวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี ที่รับอุปถัมภ์เด็กกำพร้าหรือเด็กที่พ่อแม่แยกจนส่งมาให้วัดช่วยเหลือเลี้ยงดูส่งเสีย เด็กที่นี้ต้องเติบโตภายใต้การปกครองที่เข้มงวดของเจ้าอาวาส ห้ามยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขต่างๆ ห้ามเล่นเกมส์ และต้องช่วยเหลืองานของมูลนิธิ บางครั้งก็มีเชิญทหารมาฝึกวินัยเด็ก เหล่านี้อีกด้วย อีกแห่งคือ วัดสะพานสูง เขตคลองเตยที่มีการสอนพุทธศาสนาแก่เด็กสลัมคลองเตย เป็นที่ชัดเจนว่า ทั้งโรงเรียนและวัด เป็นสถาบันสำคัญในการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ที่เน้นลำดับชั้นสูงต่ำ ผู้ใหญ่-ผู้น้อยในสังคมไทย และแบบจำลองโครงสร้างสังคมไทยเป็นครอบครัวที่มีพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนพ่อ

ถัดมาคือ คือมูลนิธิที่ดำเนินการภายใต้แนวทางคริสต์คาทอลิก ซึ่งมีแนวคิดเกี่ยวกับเด็กแตกต่างจาก องค์กรอื่นๆ ในสังคมไทยที่มักจัดเด็กเป็น “ผู้น้อย” ที่ต้องมอบน้อมและเชื่อฟัง “ผู้ใหญ่” แต่มูลนิธิคาทอลิกสนับสนุนเด็ก

โดยมีแนวคิดเด็กเป็นศูนย์กลาง เคารพสิทธิเด็ก เน้นความสัมพันธ์ในแนวราบที่เด็กแม่จะมีอายุต่างกันก็ถือว่า มีสถานะเท่ากัน ในสายตาของคริสต์คาทอลิก เด็กสลัมไม่ใช่เด็กที่มีบาป หากแต่เป็นลูกหลานอันเป็นที่รักของพระเจ้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเดินทางของความคิดข้ามพรมแดนในยุคโลกาภิวัตน์ แนวคิดสิทธิเด็กที่เด็กสลัมได้เรียนรู้จากมูลนิธิสายคริสต์คาทอลิกนี้ ถือเป็นการเปิดมุมมองทางความคิดที่สำคัญของพวกเขา

บทสุดท้ายของส่วนแรกว่าด้วย บริบทของชุมชนที่เด็กเติบโตมา โดยพื้นที่วิจัยหลักของ Bolotta คือ ที่ชุมชนแออัดทางตอนเหนือของกรุงเทพฯ ที่นี้เด็กสลัมถูกให้ความหมายว่า พวกเขาเป็นเหยื่อของสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำ พ่อแม่ที่ขาดความรับผิดชอบในการดูแลลูก ดังนั้นเด็กจึงไม่ใช่ผู้กระทำผิดโดยตัวเอง ขณะเดียวกันก็มีเรื่องราวของผู้หญิงในสลัม เช่น แม่พัน ที่ก่อร่างสร้างตัวจนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ด้วยการแสดงให้องค์กรต่างๆ เห็นว่าเธอเป็นแม่ที่มีความรับผิดชอบ พยายามอย่างดีที่สุดเพื่อลูกของตน รวมถึงใช้เครือข่ายที่ตัวเธอมีสนับสนุนเด็กคนอื่นๆ ในชุมชน

ส่วนที่สองของหนังสือเป็นส่วนที่เน้นความเป็นผู้กระทำการ (agency) ของเด็กสลัม ว่าพวกเขาให้ความหมายต่อชีวิตตัวเองอย่างไร โดยเผยให้เห็นความเป็นตัวตนที่หลากหลายของเด็ก (multiple selves) เด็กแต่ละคนประพฤติปฏิบัติตัวแตกต่างกันในบริบทที่แตกต่างกัน บ้างสวมบทเป็น “เหยื่อ” เพื่อที่จะได้รับการช่วยเหลือ เด็กผู้หญิงบางคนเรียบบร้อยต่อหน้าครูที่โรงเรียนและช่วยงานมิชชันนารีที่มูลนิธิอย่างแข็งขันจนได้รับคำชมเชย แต่เป็นเหมือนคนละคนเมื่ออยู่ในกลุ่มลับกับเพื่อน โพสต์ภาพล้อเลียน แหย่หยันครูอาจารย์ ไปจนถึงโชว์ภาพสับบุหรี บนกลุ่มลับในสื่อสังคมออนไลน์ เด็กบางคนนำแนวคิดและอุดมคติทางเลือกที่ได้เรียนรู้จากมูลนิธิคาทอลิก ที่ถือว่าทุกคนมีสถานะเท่ากัน มาสร้างความเชื่อมั่นให้ตัวเอง เมื่อกลับไปชุมชน ทำให้เห็นว่า เด็กและเยาวชนก็สามารถเป็นผู้นำในชุมชนด้วย

เนื้อหาในส่วนนี้มีสองบท บทที่น่าประทับใจมาก เป็นบทที่สองของส่วนนี้ที่ Bolotta เล่าถึง เส้นทางชีวิตของเด็กหลายๆ คนที่เขาเคยรู้จักมาเป็นเวลานานว่า แต่ละคนเปลี่ยนไปอย่างไร เรื่องราวที่น่าเสนอไม่ได้มีแต่ภาพที่งดงามว่า แต่ละคนเปลี่ยนผ่านวัยเด็กไปสู่วัยผู้ใหญ่อย่างราบรื่น หากแต่เป็นประสบการณ์ที่มีความตึงเครียดภายในตัวของเด็ก บางคนต้องปิดซ่อนสถานะที่แท้จริงว่า เป็นภรรยาลับของผู้ใหญ่ที่สามารถอุปการะเธอและช่วยให้น้องชายได้เรียนต่อ ให้แม่มีชีวิตอยู่อย่างไม่ลำบาก แต่ต้องปิดเรื่องนี้ไม่ให้มูลนิธิรู้ หรือเด็กจากครอบครัวกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือที่มีฐานะดีในกรุงเทพฯ รับเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมผ่านเครือข่ายขององค์กรคริสต์คาทอลิก แต่ก็เกิดความตึงเครียดที่ต้องปิดบังภูมิหลังที่แท้จริงของครอบครัวตนเองกับเพื่อนๆ ซึ่งมาจากครอบครัวมีฐานะดี เพราะเกรงว่าจะถูกดูถูกจากเพื่อนในสังคมเมืองกรุงเทพฯ หรือเรื่องราวของเด็กที่ต้องอาศัยในวัดที่มีกฎระเบียบขัดกับความปรารถนาของเด็ก แต่ก็ยอมรับว่า หลวงพ่อเป็นผู้มีพระคุณต่อพวกเขาแบบที่ไม่อาจจะหาจากที่อื่นได้

Bolotta ตั้งคำถามกับแนวคิดที่มองว่า เด็กและเยาวชนเป็นเหยื่อที่ไร้เดียงสา เพราะในความเป็นจริงแล้ว พวกเขาคิดเป็น พวกเขาตระหนักรู้ว่า ผู้คนมากมายที่ปฏิสัมพันธ์กับพวกเขา คาดหวังความเป็นเด็กจากพวกเขาอย่างไร และพวกเขาก็ “เล่น” กับความคาดหวังเหล่านี้ แสดงตัวให้สมบทบาทเพื่อได้ทรัพยากรที่ตัวเองต้องการรวมถึง ใช้แนวคิดจากที่หนึ่งไปทำทนายระเบียบอำนาจของอีกที่หนึ่ง

ในตอนท้ายของงานชาติพันธุ์วรรณนาว่าด้วยเด็กสลัม Bolotta หักท้าวว่า การทำทนายต่อรองของเด็กสลัม สะท้อนให้เห็นว่า พวกเขาเป็น “เจนเรชั่นที่มีปัญหา” คำนี้ไม่ได้มีความหมายลบ แต่เป็นนัยที่แสดงให้เห็นว่า พวกเขาไม่พอใจกับระเบียบสังคมที่เป็นอยู่ พยายามถอดรื้ออำนาจนาในสังคมผ่านความปรารถนา และความโกรธของตัวเอง และเมื่อเกิดการเคลื่อนไหวของเยาวชนคนรุ่นใหม่ในช่วงปี 2563-2564 ที่ตั้งคำถามอย่างรากถึงโคน

เกี่ยวกับสังคมไทย Bolotta ก็ผนวกเรื่องราวช่วงนี้ไว้ในตอนท้ายของหนังสือด้วย แม้ฉากและสถานการณ์ของการเคลื่อนไหวนี้จะแตกต่างจากเด็กสลัม แต่การเคลื่อนไหวของเยาวชนก็แสดงให้เห็นว่า ประเด็นที่เขาทิ้งท้ายถึง การตั้งคำถามต่อระเบียบอำนาจนำในหมู่คนรุ่นใหม่ที่มีเค้าความเป็นจริง และเราต้องไม่ลืมด้วยว่า การเคลื่อนไหวของเยาวชนในปี 2563-2564 ไม่ได้มีเฉพาะนิสิตนักศึกษา แต่ยังมีเด็กสลัม ลูกหลานคนจนเมืองร่วมด้วย

จุดแข็งที่สำคัญของงานชิ้นนี้ คืองานภาคสนามที่ละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง เรื่องราวตลอดเล่มทำให้ผู้อ่านสามารถรับรู้ได้ว่า Bolotta สามารถสร้างความไว้วางใจเชื่อใจจนเป็นส่วนหนึ่งในโลกของเด็กและเยาวชนเหล่านี้ได้หาไม่แล้ว “ฝรั่ง” ผิขาวที่มีการศึกษาสูงซึ่งถูกจัดให้อยู่ในตำแหน่งที่เป็น “ผู้ใหญ่” อย่าง Bolotta ย่อมไม่สามารถเข้าถึงโลกหลังฉากของเด็กและเยาวชนเหล่านี้ได้ การที่ Bolotta เลือกที่จะนอนที่ห้องพักเดียวกับเด็กที่วัดสวนแก้ว แทนที่จะนอนในห้องที่จัดไว้สำหรับแขก ทำให้เขาเข้าถึงเรื่องราวหลังฉากของเด็กที่วัดสวนแก้วได้อย่างลุ่มลึก มีน้ำเสียงที่ทั้งสนุกสนาน ล้อเล่น ผาดโผน และกึ่งขมขื่นอยู่ในตัว เมื่อ Bolotta ไม่ถูกมองจากเด็กว่า เขาเป็น “ผู้ใหญ่” เป็นคนประเภทเดียวกับครู ทำให้เขาสามารถเข้าถึง “แก๊งค์โดดเดี่ยว” โลกอีกโลกหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นเฉพาะกับเด็กที่โดดเดี่ยวด้วยกันเท่านั้น

โดยสรุป Belittled Citizens เป็นหนังสือชาติพันธุ์วรรณนาว่าด้วยเด็กสลัมที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจมากกว่าเรื่องราวของเด็กและเยาวชน แต่สามารถฉายให้เราเห็นถึงสังคมการเมืองไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงในภาพกว้าง หนังสือเล่มนี้ จึงเป็นหนังสือที่ไม่เพียงแต่เหมาะสมสำหรับผู้สนใจประเด็นเรื่องเด็กและเยาวชนเท่านั้น หากแต่ยังเหมาะสมสำหรับผู้สนใจประเด็นสังคมการเมืองไทย การแข่งขันช่วงชิงทางอุดมการณ์ รวมถึง ผู้ที่สนใจอ่านงานชาติพันธุ์วรรณนาที่ลุ่มลึก งานที่เผยให้เห็นเสียงและชีวิตของผู้คนที่เรามักคุ้นเคย เช่น เด็กและคนในสลัม หรือคนที่เราค้นเคยแต่มักจะมองข้ามอย่าง ครู อาจารย์ พระนักเทศน์ หนังสือเล่มนี้ก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่งเช่นกัน

